

Studia Christiana

Vol. 6

© Centrum pre štúdium kresťanstva. Všetky práva vyhradené.

Pri citovaní prosíme dodržať autorské práva jednotlivých autorov a uvádzať zdrojovú publikáciu.

All published work, regardless of the medium in which it was published, is considered by law to be copyrighted by the author. It is important that all such articles and references to them be attributed to the author and source.

Svätý Vojtech – svätec, doba a kult

Jaroslav Nemeš, Rastislav Kožiak et al.

Bratislava : Chronos

2011

Svätý Vojtech – svätec, doba a kult

St. Adalbert – Saint, Era and Cult

Vydalo

Vydavateľstvo Chronos v Bratislave

*v spolupráci s Centrom pre štúdium kresťanstva
v edícii Studia Christiana, vol. 6*

2011 Bratislava

© Jaroslav Nemeš, Rastislav Kožiak et al.

Autori: Dániel Bagi, Ivan Gerát, Miroslav Glejteľ, Rastislav Kožiak, Richard Marsina, Vincent Múcska, Imrich Nagy, Jaroslav Nemeš, František Oslanský, Tomasz Ossowski, Jakub Pátek, Beáta Pinterová, Anna Pobóg-Lenartowicz, Eva Veselovská

Texty z poľštiny preložila Gabriela Zaťková (3.1, 3.2 a 4.3)

Recenzenti:

prof. PhDr. Ján Lukačka, PhD.

PhDr. Ján Steinhübel, CSc.

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja
na základe zmluvy č. APVV-0016-07

Vychádza za podpory vedeckého grantu VEGA č. 1/0628/08: Svätý Vojtech.
Hagiografické legendy o svätom Vojtechovi

© Chronos

Gondova 2, 818 01 Bratislava, Slovakia

Fotografia na obale knihy: *Sv. Vojtech na gotickom krídlovom Oltári Panny Márie (okolo r. 1485) z Kostola sv. Heleny v Arnutovciach*. Zdroj: Institut für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit, Zentrum Mittelalterforschung, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Krems an der Donau. Ďakujeme dr. Elisabeth Vavra a dr. Františkovi Oslanskému.

ISBN 978-80-89027-35-4

OBSAH

1 Úvod

<i>(Rastislav Kožíak)</i>	9
---------------------------------	---

2 Svätý Vojtech a Uhorsko

2.1 Sv. Vojtech a Ostrihom <i>(Richard Marsina)</i>	11
2.2 O misii Bruna z Querfurtu v Uhorsku <i>(Vincent Múcska)</i>	23

3 K počiatkom svätovojteškého kultu

3.1 Najstaršie Životy sv. Vojtecha. Vitae s. Adalberti <i>(Anna Pobóg-Lenartowicz)</i>	33
3.2 Sv. Vojtech v ranom stredoeurópskom dejepisectve <i>(Dániel Bagi)</i> ...	55
3.3 Obrazová legenda v Hnezdne – reprezentácia osobnej identity sv. Vojtecha <i>(Ivan Gerát)</i>	63
3.4 Svätovojtešský kult v Cáchach v stredoveku <i>(Jaroslav Nemeš)</i>	75

4 K vývoju svätovojteškého kultu v stredoveku a novoveku

4.1 Kult sv. Vojtecha a Slovensko v stredoveku <i>(František Oslanský)</i>	89
4.2 Kult sv. Vojtecha v ostrihomskej liturgickej tradícii. O immarcescibilis rosa <i>(Eva Veselovská)</i>	110
4.3 Sermones de sancto Adalberto v poľskom stredovekom kazateľstve <i>(Tomasz Ossowski)</i>	140
4.4 Sv. Vojtech v ikonografickej skladbe cirkevnej pečate v Ostrihomskej arcidiecéze <i>(Miroslav Glejtek)</i>	149
4.5 Kult Piatich svätých bratov a jeho vybrané prejavy v barokovej maľbe 18. storočia <i>(Jakub Pátek)</i>	159

5 Sv. Vojtech v modernej historiografii

5.1 Sv. Vojtech na dvore kniežaťa Gejzu v maďarskej a slovenskej historiografii <i>(Beáta Pinterová)</i>	171
5.2 Obraz sv. Vojtecha v modernej maďarskej historiografii <i>(Imrich Nagy)</i>	177

6 Záver

<i>(Rastislav Kožíak)</i>	187
---------------------------------	-----

Pramene a literatúra

Archívne pramene	189
Edície prameňov	190
Monografie a zborníky	196
Štúdie a články	203

Register

Miestny register	215
Menný register	221

4.3

Sermones de sancto Adalberto v poľskom stredovekom kazateľstve¹²⁵

Skúmanie stredovekého kazateľstva nie je v poľskej historiografii, a v širšom chápaní aj v poľskej humanistike, z mnohých dôvodov príliš populárna téma a stav, v akom sa výskum tohto predmetu nachádza, nie je impozantný. Pozorované povrchnosti a zanedbania nastali z rozmanitých príčin. Jednou z nich je názor, že texty kázni majú v oblasti historického výskumu príliš malú poznávaciu hodnotu. Veľa z toho, čo doterajšie bádania vynechali, sú okrem iného následky takéhoto hodnotenia kazateľských prameňov. Kazateľstvo, hoc hlavný zdroj masového charakteru, z ktorého pramení poznanie cirkvou pestovaného náboženského vyučovania a stredovekej zbožnosti, bolo v stredoeurópskej vede mnoho rokov na okraji záujmu.¹²⁶

Keď sa prizrieme trendom v západoeurópskej historiografii, vidíme úplne odlišné stanovisko a neúmerne väčší záujem o problematiku kazateľstva. Ten priniesol svoje plody v podobe veľkého počtu inventarizačných prác, celého radu metodologických rozpráv, ba dokonca vo forme odborného časopisu *Medieval Sermon Studies*, úplne zameraného na spomínanú problematiku.¹²⁷

Metodológia výskumu

Kazateľské pramene, ktoré majú bádatelia tejto problematiky k dispozícii, prekvapujú svojím bohatstvom.¹²⁸ Množstvo kazateľských zbierok, ktoré sa za-

¹²⁵ Táto problematika je súčasťou dizertačnej práce pripravovanej na Historickom ústave Univerzity Jana Kochanowského v Kielcach na tému kázni *de sancto Adalberto* v stredovekých poľských zbierkach.

¹²⁶ BRACHA, Krzysztof. *Nauczanie kaznodziejkie w Polsce późnego średniowiecza. Sermones dominicales et festivos* z tzw. *Kolekcji Piotra z Miłostawia*. Kielce : Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy, 2007, s. 25-40; ten istý. *Kaznodziejstwo w Europie środkowo-wschodniej. Stan i perspektywy badawcze*. Referát prednesený na konferencii CIHEC – *Religious Space of East-Central Europe – Open to the East and West*. Lublin – Lvov 6.-10. septembra 2007, v ktorom autor okrem iného zdôrazňoval význam skúmania kazateľstva venovaného národným patrónom v poľskom stredoveku.

¹²⁷ Prvé číslo *Medieval Sermon Studies Newsletter* vyšlo v lete 1977 z iniciatívy Glorie Cigmanovej. Od roku 1988 časopis vychádza pod záštitou International Medieval Sermon Studies Society, ktorá bola v tom čase založená vo Francúzsku.

¹²⁸ Pozri tiež RYL, Jadwiga. Biblioteka katedralna w Gnieźnie. In *Archiwa Biblioteki Muzea Kościelne*, 1976, č. 33, s. 268-271; *Katalog Archiwum Opactwa Cystersów w Mogile*. Eds. Kazimierz Kaczmarczyk a Gerard Kowalski. Kraków : Wydawnictwo Sekcji Archiwalnej Krajowego Grona Konserwatorskiego, 1919; WOJTYSKA, Henryk Damian. Katalog rękopisów biblioteki Seminarium Duchownego w Lublinie. In *Archiwa Biblioteki Muzea Kościelne*, 1973, č. 28, s. 221-282; HORNOWSKA Maria - ZDZITOWIECKA- JASIEŃSKA, Halina. *Zbiory rękopiśmienne w Polsce średniowiecznej*. Warszawa : Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego, 1947.

chovali do našich čias, ostro kontrastuje s tým, čo je typické pre medievalistovu tvorivú dielňu, čiže s nedostatkom dobového materiálu. Takmer v každej knižnici väčšiu časť rukopisných zbierok predstavujú kódexy obsahujúce súbory *Sermones*. Prevažnú väčšinu tvoria anonymné texty nezistenej proveniencie a atribúcie. Keďže jestvujúce inventáre a katalógy rukopisov nerozpisujú obsahy jednotlivých postíl, západoeurópske repetitória, katalogizujúce kazateľské dedičstvo, v dôsledku toho v podstate vynechávajú poľské zbierky.¹²⁹

Špecifikum prameňa, akým je text kázne, si vyžaduje špeciálny metodologický prístup. Zapísaná kázeň mala najčastejšie modelový charakter, bola predlohou na ústne podanie. Pri tejto látke sa dajú špecifikovať dve zásadné otázky. Prvou je vedomie odlišnosti medzi zápisom kázne, ktorý máme k dispozícii, a jej prednesom, ktorý dnes nemožno reprodukovať.¹³⁰ Ďalšie diskusie vyvoláva hodnota prameňa, ktorý bol určený pre masového negramotného príjemcu a pripravený v kruhu vzdelaného duchovenstva.¹³¹

Dodatočné ťažkosti do výskumu vnášajú problémy kodikologickej povahy,¹³² najmä však rozdiely v redakcii samých kázní. Skrátene, doplnenia, odpisy od iných autorov,¹³³ mutácie a pod.¹³⁴ spôsobujú, že kázeň je obvykle kompiláciou.

Ústne podávaná kazateľská narácia sa nesústredovala na fakty, ale na motívy, idey a vzorce. Jej úlohou bolo formovať pobožnosť, utvárať náboženské a morálne postoje. Textová podoba kázne, vystavaná na základe panujúcich konvencií, sa stávala nástrojom, skutočnosťou samou osebe.¹³⁵ Obsah adresovaný veriacim bol výslednicou skúsenosti, spôsobilosti a charizmy kazateľa, jeho pracovnej prípravy¹³⁶ a mnemotechnických schopností. Zdá sa, že tieto posledné zohrávali nemalú úlohu, lebo kázne sa prednášali z pamäti.

¹²⁹ SCHNEYER, Johannes Baptist. *Repetitorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1150 – 1350, vol. 1-11*. Münster : Aschendorff, 1969-1990 (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters. Texte und Untersuchungen, vol. 43, fasc.1-11); ten istý. *Repetitorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1350 – 1500*. Nach der Vorarbeit von J.B. Schneyer, L. Hödl, W. Knoch. Münster : Aschendorff, 2001.

¹³⁰ BATAILLON, Louis-Jacques. Approaches to the study of Medieval Sermons. In *La Predication au XIIIe siècle en France et Italie : études et documents*. Aldershot : Variorum, 1993, s. 19-35.

¹³¹ BRACHA, Nauczanie kaznodziejskie, s. 17-19.

¹³² Porovnaj POTKOWSKI, Edward. Problemy kodykologii. In *Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych historii w Polsce: materiały z sympozjum w Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 21-22 października 1993 roku profesorowi Zbigniewowi Perzanowskiemu przypisane*. Red. Mieczysław Rokosz. Kraków : Uniwersytet Jagielloński, 1995, s. 195-207.

¹³³ POTKOWSKI, Edward. Pisarz i jego dzieło w średniowiecznym społeczeństwie. In *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*. Red. Roman Michałowski. Warszawa : Wydawnictwo DiG, 1997, s. 274-275 a 267.

¹³⁴ UHLÍŘ, Zdeněk. Středověké kazatelství v českých zemích : nástin problematiky In *Almanach Historický*, 2005, roč. 7, s. 90-93; porovnaj KIENZLE, Beverly Mayne. The typology of the Medieval Sermon and its Development in the Middle Ages : Report on work in progress. In *De l'homélie au sermon. Histoire de la prédication médiévale*. Eds. Jacqueline Hamesse - Xavier Hermand. Louvain-la-Neuve : Publications de l'Université Catholique de Louvain-la-Neuve, 1993, s. 83-101.

¹³⁵ BRACHA, Nauczanie kaznodziejskie, s. 18-19; ANKERSMITH, Franklin R. Historiografia i postmodernizm. In *Postmodernizm. Antologia przekładów*. Ed. Ryszard Nycz. Kraków : Wydawnictwo Baran i Suszczyński, 1996, s. 150.

¹³⁶ DOBROWOLSKI, Paweł T. *Wincenty Ferrer. Kaznodzieja ludowy późnego średniowiecza*. Warszawa : Instytut Historii PAN, 1996, s. 72-104.

Literatúra k predmetu výskumu

Pri pohľade na bohatú literatúru, ktorá súvisí s postavou sv. Vojtecha,¹³⁷ veľmi zreteľne vidíme nepatrný bádateľský záujem o kazateľské pramene. Stredoveké *sermones* späté s kultom tohto svätca sú veľmi slabo preskúmané, existuje ledva niekoľko prác hlavne príspevkového rázu.¹³⁸ Pre porovnanie tu treba spomenúť kazateľstvo spojené s postavou sv. Stanislava, druhého patróna Poľska, ktoré je predmetom súčasného intenzívneho výskumu, ktorý realizujú budapeštianski historici.¹³⁹ Niet monografie opisujúcej kult sv. Vojtecha vo svetle stredovekých textov kázni a tento fakt predstavuje teda veľkú a celkom opodstatnenú výskumnú výzvu. Neveľké je tiež editorské dielo. Doteraz vyšli len tri kázne *de sancto Adalberto*. Z hľadiska chronológie treba ako prvú uviesť postilu Peregrina z Opola z 13. storočia,¹⁴⁰ ktorú pripravil na vydanie Ryszard Tatarzyński a ktorá obsahuje jednu kázeň o tomto svätcovi. Ďalšie dve edície sú odpis kázne, ktorej autorom je Marcin Polak, a komentár k nej z pera Dagmary Wójcikovej,¹⁴¹ ako aj anonymná kázeň z 15. storočia zo zbierok Národnej knižnice vo Varšave, provenienčne spojená s kláštorom pavlínov v Beszowej, ktorú pripravila na vydanie Agnieszka Jabłonková.¹⁴²

Skúmanie obsahu kázni si žiada pokiaľ možno široký pohľad na vývoj svätcovho kultu. Kazateľský prejav ako súčasť vykonávanej bohoslužby zreteľne korešponduje s pastoračnou činnosťou cirkvi. Naliehavý a neobyčajne nápomocný je výskum slávnostnej liturgie na počesť svätého patróna. V liturgickom kalendári máme dva sviatky zasvätené sv. Vojtechovi – *Natalis* a *Translatio*, ktoré sa slávia v závislosti od tradície v rôznych dňoch liturgického roka.¹⁴³ Doterajšie analýzy opisujú ich počiatky¹⁴⁴ a tiež rozdiely súvisiace s odlišnosťou tradícií v jednotlivých

¹³⁷ WITKOWSKA, Aleksandra - NATALSKA, Joanna. *Święty Wojciech - Życie i kult. Bibliografia do roku 1999*. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2002.

¹³⁸ WALCZY, Łukasz. Kazanie Jana ze Słupcy o św. Wojciechu – przyczynek do dziejów polskiej ideologii państwowej w drugiej połowie XV wieku. In *Nasza Przeszłość*, 1992, roč. 77, s. 261-271.

¹³⁹ Výskum realizovala Stanka Kuzmova zo Stredoeurópskej univerzity v Budapešti v rámci dizertačnej práce o kázňach na sviatok svätého Stanislava a ich úlohe pri formovaní jeho obrazu a kultu; KUZMOVA, Stanislava. Preaching on Martyrs Bishops In Later Middle Ages : St. Stanislaus of Cracov and St. Thomas Becket. In *Britain and Poland-Lithuania from Middle Ages to 1795: Contact and Comparison (collected volume from conference in Cracow 2005)*. Eds. R.W. Unger - J. Basista. Leiden : Brill, 2008; KUZMOVA, Stanislava. Preaching a Model Bishop : A Sample of Sermon on Saint Stanislaus. In *Annual of Medieval Studies at the CEU, vol. 10*. Eds. Katalin Szende - Judith A. Rasson. Budapest : Central European University, Department of Medieval Studies, 2004, s. 53-64.

¹⁴⁰ TATARZYŃSKI, Ryszard (ed.). *Peregrini de Opole Sermones de tempore et de sanctis*. Warszawa : Institutum Thomisticum, 1997, s. 573-577.

¹⁴¹ WÓJCIK, Dagmara. Trzynastowieczne świadectwo kultu św. Wojciecha : Kazanie de Sancto Adalberto z kolekcji Marcina Polaka OP († 1278). In *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, 2000-2001, roč. 50-51, č. 1-2, s. 5-15 (spolu s prepisom kázne).

¹⁴² JABŁONKA, Agnieszka. Kazanie o św. Wojciechu z rękopisu Paulinów z Beszowej. In *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, 1999, roč. 49, č. 1-2, s. 85-94.

¹⁴³ DANIELSKI, Wojciech. *Kult świętego Wojciecha na ziemiach polskich w świetle przedtrydenckich ksiąg liturgicznych*. Lublin : KUL, 1997, s. 37-65; ten istý. Z dziejów kultu liturgicznego św. Wojciecha na ziemiach polskich. Święta ku czci św. Wojciecha. In *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, 1967, roč. 14, s. 83-111.

¹⁴⁴ LIKOWSKI, Henryk. Geneza święta Translatio s. Adalberti w Kościele polskim. Rozwiązanie sprawy o relikwie św. Wojciecha. In *Kwartalnik Teologiczny Wileński*, 1923-1924, roč. 1-2, s. 53-80; SZOŁDRSKI, Władysław. Z dziejów kultu św. Wojciecha. In *Ateneum Kapłańskie*, 1947, roč. 46, s. 313-323; DŁUGOSZ, T. Święta obchodzone w archidiecezji gnieźnieńskiej w XIV wieku. In *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, 1957, roč. 4, s. 95-97; FIJAŁEK, Jan. Księgi liturgiczne oraz święta

dušpastierskych strediskách.¹⁴⁵ Závažným problémom, ktorý sa v literatúre rozoberá, sú úpravy, týkajúce sa slávania sviatkov národných patrónov vrátane kazateľskej aktivity, vyplývajúce z jednotlivých synodálnych uznesení.¹⁴⁶

Charakter svätcovho kultu sa veľmi výrazne odzrkadľoval v liturgii na deň spomienky na sv. Vojtecha.¹⁴⁷ Disponujeme podrobnou, precíznou a neoceniteľnou prácou kňaza Wojciecha Danielskeho, ktorý skatalogizoval a analyzoval bohatý pramenný materiál. Jednotlivé časti uvedenej práce detailne rozoberajú všetky zachované liturgické formy a na ich základe zbadané zmeny v slávení sviatkov zasvätených Vojtechovi. Z výskumu kňaza Danielskeho vyplýva pramenne uchopiteľná postupná transformácia kreovania svätca, počínajúc od vzoru misiónára a mučeníka za vieru v 13. storočí, cez šafára kráľovskej koruny v 14. storočí až po obhajcu a ochrancu štátu v 15. storočí. Na základe toho možno konštatovať, že v liturgii dominovali pastoračné a vlastenecké motívy, čo sa čiastočne kryje s doteraz nazhromaždeným kazateľským materiálom. Konfrontácia prameňov môže z tohto aspektu viesť k zaujímavým zisteniam a záverom. Treba poznamenať, že časť stredovekých sekvenčí či celých liturgických kníh je dostupná v podobe pramenných edícií,¹⁴⁸ čo uľahčuje hlbšie pochopiť komplikovanú problematiku liturgie predmetných sviatkov tohto historického obdobia.

Osobitnú skupinu predstavuje hagiografická tvorba¹⁴⁹ a obrovské množstvo

i święci katedry wawelskiej z początku XII wieku. In *Nova Polonia Sacra*, 1928, roč. 1, s. 350-362; WĄSOWICZ, Henryk. *Kalendarz ksiąg liturgicznych Krakowa do połowy XVI wieku. Studium chronologiczno-typologiczne*. Lublin : KUL, 1995; BOGUNIOWSKI, Józef Wacław. *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego ich recepcja w Polsce*. Kraków : Wydawnictwo Unum, 2001, s. 253-259. (Tradícia 12. storočia zo sanctorale vo wawelských epištolách uvádza sv. Vojtecha spoločne so sv. Jurajom, tradícia 15. storočia zasa samého Vojtecha.); KNAPIŃSKI, Ryszard. *Ikonografia świętych polskich około 1400 roku*. In *Sztuka około 1400. Materiały z sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki w Poznaniu listopad 1995, tom. 2*. Warszawa : Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 1996, s. 191 (obsahuje súpis sviatkov patrónov Poľska v liturgických kalendároch v 11.-16. storočí).

¹⁴⁵ DANIELSKI, Kult świętego Wojciecha, s. 56-59; SZOŁDRSKI, Władysław. Kult św. Wojciecha poza Polską. In *Homo Dei*, 1952, roč. 21, s. 80-94.

¹⁴⁶ *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z 1420 roku*. Eds. Jan Fijałek - Adam Vetulani. Kraków : Wydawnictwo Akademii Umiejętności, 1915, 1920, 1951, s. 38-39; (Sviatok *Natalis* bol v celej hniezdnianskej archidieceze povýšený na *fesum fori*); KLISZKO, Zenon. A. Przepisy synodalne w Polsce średniowiecznej o kaznodziejstwie. In *Studia Theologica Varsoviensia*, 1975, roč. 13, č. 1, s. 111-145.

¹⁴⁷ DANIELSKI, Wojciech. Sekwencje mszalne ku czci św. Wojciecha jako utwory liturgiczne i hagiograficzne. In *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, 1969, roč. 16, s. 5-22.

¹⁴⁸ *Kolektarz Wawelski sprzed 1526 roku, świadek liturgii Kościoła krakowskiego XV, XVI i XVII wieku*. Ed. Szymon Fedorowicz. Kraków : Polska Akademia Umiejętności, 2007 (Monumenta Sacra Polonorum, tom III); SOBECZKO, Helmut Jan. *Liturgia w katedrze wrocławskiej według przedtrydenckiego Liber ordinaris z 1563 roku* (Opole – Archiwum Diecezjalne), rkp. nr M 1. Opole 1993; *Hymn na święto translacji św. Wojciecha*. Ed. Henryk Kowalewicz. In *Ruch Biblijny i Liturgiczny*, 1957, roč. 10, s. 280-282.

¹⁴⁹ *Jana Kanaparza Żywot św. Wojciecha*. Ed. Aleksander Konstanty Batowski. In BIEŁOWSKI, August (ed.). *Monumenta Poloniae Historica. Tomus I*. Lwów; Kraków : Nakł. Akademii Umiejętności, 1864, s. 157-187; tamże *Brunona Żywot św. Wojciecha*, s. 184-222; tamże *Męczeństwo św. Wojciecha*, s. 151-156; *De sancto Adalberto episcopo Pragensi*. Ed. Max Perlbach. In *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum XV/2*. Hannoverae : Impensis Bibliopolii Hahniani, 1888, s. 1178-1184; *Miracula Sancti Adalberti Martiris*. Ed. Wojciech Kętrzyński. In BIEŁOWSKI, August (ed.). *Monumenta Poloniae Historica. Tomus IV*. Lwów; Kraków : Nakł. Akademii Umiejętności, 1884, s. 221-238 (różne čítania tamže, s. 904-907); *Vitae et miracula sanctorum Poloniae patronum Adalberti et Stanislai*. Lwów 1883, s. 9-21.

Obr. 27 Titulný list práce Aleksandra Brücknera *Literatura religijna w Polsce średniowiecznej*, prvej časti o kázňach a piesňach stredovekého Poľska z roku 1902.

s ňou súvisiacej literatúry.¹⁵⁰ Mnoho zo stredovekých kázňí *de sanctis* obsahuje rozličné kazateľské legendy, ktoré boli do nich dopísané. Nevieme naisto, akú mali funkciu. Ich prvky kazateľ pravdepodobne počas svojho kázania vkladal podľa vlastného uváženia do obsahu kázne. Legendy čerpali z bohatstva dobových hagiografických diel, najmä zo Životov svätca. Mimoriadne zaujímavý sa javí výber motívov využívaných v týchto legendách. Z poznávacieho hľadiska môže byť pozoruhodný aj vzájomný pomer medzi kazateľskými legendami a v poľských prameňoch hojne prezentovanými breviárovými legendami.¹⁵¹

Poslednú skupinu literatúry tvoria výsledky výskumu zameraného na poľské stredoveké kazateľstvo a náboženskú literatúru. Z nich

treba ako prvé spomenúť práce Aleksandra Brücknera,¹⁵² ktoré sú v mnohom stále aktuálne, najmä v materiállovej a vo faktografickej rovine. Ku klasike patria aj práce Bohumila Vydra¹⁵³ a kňaza Jerzyho Wolnego,¹⁵⁴ ktoré reprezentujú skromný,

¹⁵⁰ KARWASIŃSKA, Jadwiga. *Studia krytyczne nad żywotami św. Wojciecha biskupa praskiego*. In *Studia Źródłoznawcze*, 1958, č. 2, s. 41-79; 1959, č. 4, s. 10-32; 1964, č. 9, s. 15-45; 1966, č. 11, s. 67-78; 1973, č. 18, s. 37-44; LABUDA, Gerard. *Św. Wojciech w literaturze i legendzie średniowieczne*. In *Święty Wojciech w polskiej tradycji historiograficznej. Antologia tekstów*. Eds. Karol Potkański et al. Warszawa : Instytut Wydawniczy Pax, 1997, s. 212-226; KARWASIŃSKA, Jadwiga. *Wojciech-Adalbert*. In *Hagiografia Polska – słownik bio-bibliograficzny*. Ed. Romuald Gustaw. Poznań; Warszawa; Lublin : Księgarnia św. Wojciecha, 1972, č. 2, s. 572-589; tamže bibliografia, s. 589-610; GRZESIK, Ryszard. *Uwagi o legendzie De sancto Adalberto episcopo*. In *Roczniki Historyczne*, 1997, roč. 63, s. 139-148; LABUDA, Gerard. *Nad legendą o św. Wojciechu Tempore illo. Analiza źródłoznawcza*. Poznań : Wydawnictwo UAM, 1996; PLEZIA, Marian. *Najstarszy zabytek historiografii polskiej (Zaginiony żywot św. Wojciecha)*. In *Przegląd Historyczny*, 1952, roč. 43, s. 563-570; STARNAWSKI, Jerzy. *Drogi rozwojowe hagiografii polskiej i łacińskiej w wiekach średnich*. Kraków : Polskie Towarzystwo Teologiczne, 1993.

¹⁵¹ DANIELSKI, Wojciech. *Legends o św. Wojciechu w brewiarzach polskich XIV-XVI w.* In *Acta Mediewalia*, 1973-1974, č. 1, s. 25-61.

¹⁵² BRÜCKNER, Aleksander. *Literatura religijna w Polsce średniowiecznej, tom. 1, Kazania i pieśni*. Warszawa : Gebethner i Wolff, 1902, s. 5-135; ten istý. *Polska proza średniowieczna*. Kraków : Nakładem Krakowskiej spółki wyd., 1923, s. 11-56; ten istý. *Kazania średniowieczne. Część 1-3*. Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny, tom. IX, X. Kraków 1895-1896, s. 38-97, s. 347-390, s. 115-205.

¹⁵³ VYDRA, Bohumil. *Polská středověká literatura kazatelská a její vztahy ke kazatelské literatuře české*. Praha : KČSN, 1928.

¹⁵⁴ WOLNY, Jerzy. *Materiały do nauczania wiary w Polsce średniowiecznej*. In *Analecta Cracoviensia*, 1995, roč. 27, s. 653-659; ten istý. *Kaznodziejstwo*. In *Dzieje teologii katolickiej w Polsce, tom. 1, Średniowiecze*. Ed. Marian Rechowicz. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1974, s. 273-308. ten istý. *Udział polskiej teologii średniowiecznej w pracy duszpaster-*

miestami síce zastaraný, ale z aspektu výskumu prameňov naďalej hodnotný základ pre ďalšie bádania. Z novších koncepcií treba uviesť už vyššie citovanú monografiu o kazateľskom vyučovaní v neskorom stredoveku v Poľsku, ktorej autorom je Krzysztof Bracha.

Kázne a autori

Počas archívnych rešerší, ktoré sme urobili na prelome rokov 2007/2008 v krakovských knižniciach a v knižnici bohosloveckého seminára v Kielciach, sme zinventarizovali časť z dochovaných stredovekých kázní *de sancto Adalberto*. Na účely tohto referátu použijeme ako príklad výsledky hľadania v dvoch knižniciach, ktoré majú porovnateľne veľké fondy. Ide o zbierky Knižnice Bohosloveckého seminára v Kielciach a archívu a knižnice kláštora otcov pavlínov na Skalke v Krakove.¹⁵⁵

Podľa toho, čo sme zistili, sa v zbierkach uložených v Kielciach nachádzajú štyri stredoveké kódexy s kázňami *de sancto Adalberto*,¹⁵⁶ v ktorých sme našli deväť textov kázní. Tri exempláre kázne Peregrina z Opola z 13. storočia, dve kázne Hieronyma Pražského,¹⁵⁷ spovedníka kráľa Vladislava II. Jagelovského, a štyri od Pavla zo Zatora,¹⁵⁸ spojeného s prostredím kazateľského inštitútu wawelskej katedrály, ktorého fundátorom bol kardinál Zbigniew Oleśnicki. Rešerše v archíve a knižnici kláštora otcov pavlínov na Skalke v Krakove priniesli štyri kódexy so šiestimi kázňami *de sancto Adalberto*. Medzi autormi nachádzame už spomenutého Hieronyma Pražského, Jana Štěknu, Jana Milíča z Kroměříža,¹⁵⁹ čiže českých autorov, a tiež jedného anonymného autora, ktorého nateraz nedokážeme identifikovať. Treba však poznamenať, že všetci títo kazatelia patrili do úzkeho čela stredoeurópskej kazateľskej obce.

Obsah kázní

Liturgické kázne *de sancto Adalberto* sa začínali tzv. *verbum thematis*, ktorý bol úryvkom zo Starého alebo Nového zákona, najčastejšie však perikopou z evanjelia predpísanou na konkrétny sviatok. Vo vyššie uvedených kázňach vystupujú štyri rôzne témy.

A) *EGO SUM PASTOR BONUS* (Jn 10,11-16)

Táto perikopa pochádza z Evanjelia sv. Jána o dobrom pastierovi, ktorý kladie život za svoje ovce. V poľskej stredovekej liturgii bola populárna pri spomienkach na dvoch svätých – Vojtecha a Stanislava.¹⁶⁰ Tento motív sa s obľubou vyu-

skie Kościoła w Polsce. In *Ruch Biblijny i Liturgiczny*, 1966, roč. 19, s. 74-82.

¹⁵⁵ KOWALSKA-URBANKOWA, Zofia - ZBUDNIEWEK, Janusz. Katalog rękopisów Biblioteki Paulinów w Krakowie na Skalce. In *Studia Claramontana*, 1987, roč. 8, s. 269-506.

¹⁵⁶ WOLNY, Jerzy. Inventaire des manuscrits théologiques médiévaux de la bibliothèque du chapitre à Kielce. In *Medievalia Philosophica Polonorum*, 1971, roč. 16, s. 43-85; NIR, Roman. Katalog rękopisów Biblioteki Seminarium Duchownego w Kielcach. In *Archiwa Biblioteki Muzea Kościelne*, 1980, roč. 40 a 41, s. 329-400 a 91-126.

¹⁵⁷ BRÜCKNER, Aleksander. *Kazania średniowieczne. Część Druga*. Rozprawy Polskiej Akademii Umiejętności XXV. Kraków 1895-1896, s. 355-372; WYDRA, Polska středověká literatura, s. 91-114.

¹⁵⁸ WIELGUS, Stanisław. *Z badań nad średniowieczem*. Lublin : Wydawnictwo KUL, 1995, s. 101; ten istý. *Średniowieczna łacińskojęzyczna bibliotyka polska*. Lublin : Wydawnictwo KUL, 1992, s. 72-73.

¹⁵⁹ MORÉE, P. C. A. *Preaching in Fourteenth-Century Bohemia. The life and ideas of Milicūs de Chrem-sir (+1374) and his significance in the historiography of Bohemia*. Herspice, Tsjechie : Eman, 1999.

¹⁶⁰ KUZMOVA, Stanislava. *An exemplary Shepherd : Thema Ego sum pastor bonus and Sermon on*

žíval a často vystupoval v európskych kázňach o svätých mučeníkoch.¹⁶¹ Zo zistení kňaza Danielskeho vyplýva, že táto perikopa bola obzvlášť populárna v prostredí hnezdnianskej katedrály.¹⁶²

B) *EGO SUM VITIS VERA* (Jn 15,1-7)

Je to úryvok z Evanjelia sv. Jána o vínnom kmeni, zdôrazňujúci spojitosť svätca s Kristom. Perikopa sa používala pri spomienkach na mučeníkov za vieru, ktorých skutky a smrť sa porovnávajú s plodmi vinohradníkovej práce. Danielski ju spája s krakovským prostredím, v ktorom vystupovala v misáloch do roku 1509, kde fungovala ako český import. V liturgických pamiatkach natrafíme na jej stopy aj vo Włocławku, v Plocku a Ľvove.¹⁶³

C) *AMEN DICO VOBIS DIVES DIFFICILE INTERABIT IN REGNUM CAELORUM* (Mt 19,23)

Ide o zaujímavý prípad použitia perikopy z evanjelia, ktorá sa nenachádza v žiadnej z poľských stredovekých liturgických kníh. Je to výpožička z cudzej liturgickej tradície, ako usudzuje Agnieszka Jabłonková, možno že z uhorskej,¹⁶⁴ alebo – čo je rovnako pravdepodobné – z českej. Z dôvodu neúplnej a nedokončenej rešerše nechávame túto otázku otvorenú. Táto perikopa predstavuje základ kázne pripisovanej v uvedených zbierkach Knižnice bohosloveckého seminára v Kielciach a v krakovskom archíve otcov pavlínov Hieronymovi Pražskému.

V kázni dominuje motív zavrhnutia bohatstva a Vojtech je v nej vykreslený ako vzor chudoby a zrieknutia sa pozemských statkov z lásky k Bohu.

Doposiaľ zinventarizované kázne obsahujú neobyčajne zaujímavé exemplá, obsahujúce naturalistické opisy vízií posmrtných trestov, ktoré čakajú na úžerníkov a bankárov.

D) *VIDI ALTERUM ANGELUM DESCENDENTEM DE CAELO, AMICUM NUBE, ET IRIS IN CAPITE, ET FACIES EIUS SICUT SOL* (Apk 10,1)

Je to verš z Apokalypsy svätého Jána, opisujúci anjela zostupujúceho z neba. Táto perikopa je charakteristická pre postily Peregrina z Opola. Anjel, stotožňovaný s postavou svätca, je vykresľovaný ako nepoškvrnená, čistá bytosť, odmenená za christianizačnú prácu, za svoje cnosti a vernosť Bohu. Kázeň nepatrí k široko koncipovaným a motivicky bohatým, čím reprezentuje normy uplatňované v 13. storočí. Aktuálne nedokážeme určiť, z akej liturgickej tradície bolo prevzaté *verbum thematis* tejto kázne, aj keď bádania kňaza Wojciecha Danielskeho vylučujú poľskú stopu.

Na príklade len z dvoch knižníc vidno, aké veľmi rôznorodé sú hlavné motívy vystupujúce v dušpastierskej vierouke. Kázne mali za cieľ predstaviť Vojtecha ako vzor ideálneho pastiera, dušpastiera, vierozvestcu, ochrancu veriacich a cirkvi, ako vzor mučeníka, ale aj evanjelickej chudoby, ktorý bol odmenený v nebi za

Saint Satnislav of Krakow in the Later Middle Ages. Referát prednesený na konferencii CIHEC – *Religious Space of East-Central Europe – Open to the East and the West.* Lublin – Ľvov v dňoch 6.-10. septembra 2007.

¹⁶¹ ROBERTS, Phyllis B. *Thomas Becket in the Medieval Latin Preaching Tradition. An Inventory of Sermons about St. Thomas Becket c. 1170 – c. 1400.* Hague : Martinus Nijhoff; Bruges : Abbatia S. Petri, 1992.

¹⁶² DANIELSKI, Kult św. Wojciecha, s. 119.

¹⁶³ Tamže, s. 120-121.

¹⁶⁴ JABŁONKA, Kazanie o św. Wojciechu, s. 87.

svoj príkladný život a smrť prijatú v mene Krista. Uvedené kázne sú bohaté na moralizátorské motívy, a predovšetkým kladú veľký dôraz na vyjadrenie spojitosti svätca s Kristom, čo sa prejavuje v tom, že Vojtech šiel cestou evanjelií a obetoval vlastný život.

V kázňach *de sancto Adalberto* navyše nachádzame aj prvky životopisu sv. Vojtecha, o. i. opisy uskutočňovania christianizačnej misie mierovou cestou a naturalizmom presýtené správy o svätcovom utrpení. V oboch prípadoch badať výrazné vplyvy na obsah hagiografickej literatúry.

V kázňach zahrnuté motívy sú neobyčajne cenné a doteraz málo známe alebo takmer neznáme svedectvo o tom, akým spôsobom sa formoval obraz svätca v kazateľskej vieroke. Jeho imidž sa vyvíjal od vzoru chudoby k modelu dobrého kňaza, pastiera veriacich až po vlasteneckú symboliku. Vojtech bol však aj ochranca dynastie a patrón cirkevnej provincie, ktorá bola garantom štátnej suverenity a integrity. V takomto kontexte videl úlohu patrónov Poľska v kazateľstve Jerzy Wolny.¹⁶⁵ Kult poľských svätcov bol blízky pastierom hnezdnianskej provincie, ako na to poukazujú synodálne štatúty. Uznesenia łęczyckej synody z roku 1285 alebo štatúty krakovského biskupa Nankera, upravujúce problematiku kazateľskej viero- uky, vznikali v časoch symbolického zjednotenia kráľovstva na prelome 13. a 14. storočia. Tento historický kontext musí asociovať dimenziu štátnej ideológie, tým skôr, že v synodálnom zákonodarstve arcibiskupa Mikuláša Trąbu bol Vojtech prezentovaný ako ochranca Vlasti. Tento kontext sa z perspektívy ďalšieho bádania javí ako veľmi sľubný a mimoriadne pozoruhodný.

Perspektívy výskumu a zhrnutie

Prvoradou a absolútne základnou požiadavkou je urobiť dôkladné práce inventarizačného charakteru. Nateraz je ťažké určiť škálu a počet jestvujúcich kázní *de sancto Adalberto* z 15. storočia. Doterajšie rešerše jasne ukazujú, že je ich dosť veľa – môže ísť o 100 rukopisov.

Sľubne sa črtá perspektíva analýzy jednotlivých motívov a symboliky, ktoré vystupujú v obsahoch kázní, ako aj ich vzájomná konfrontácia. Autorom vytváraný obraz je obrazom videným očami človeka žijúceho v stredoveku, v ktorom všetky predstavy, výber motívov odzrkadľoval jeho svetonázor. Kazateľské pramene ostávajú pri tejto látke studnicou jednotaj neobjavených informácií.

Po predbežnom skúmaní obsahu kázní sa ako zaujímavé javí prehĺbenie analýz vlasteneckých patriotických a politických motívov, ktoré sú v nich zahrnuté. Môžeme pripustiť, že *sermones de sancto Adalberto* mali v monarchii Jagelovcov jasný ideologický cieľ, na čo vo svojom článku poukazoval Łukasz Walczy.¹⁶⁶ Vlastenecký aspekt súvisí aj s upevnením kultu svätých patrónov Poľska po víťaznej bitke pri Grunwalde.

Výskum textov kázní, ktoré sú v doterajšej historiografii nedoceňované a neprítomné, dáva príležitosť upriamiť nový pohľad na dejiny a tradíciu kultu sv. Vojtecha v stredovekej strednej Európe. Tematika jednotlivých exemplárov kázní prináša drahocenné informácie interdisciplinárneho rázu nielen pre historikov, ale aj religionistov, kulturológov, literárnych vedcov a folkloristov i národopiscov.

¹⁶⁵ WOLNY, *Materiały do nauczania*, s. 656-658.

¹⁶⁶ WALCZY, *Kazanie Jana ze Słupcy*, s. 261-271.

Charakter kultu a jeho význam sa odrážali v obsahu kázni. Výber motívov vystupujúcich v kazateľských prejavoch nám umožňuje analyzovať, akým spôsobom duchovenstvo propagovalo kult a ako spoločnosti prezentovalo postavu svätca.

Kázne zaiste vplývali na rozvoj kultu. Z tohto aspektu budí pozornosť aktivity kráľovského kazateľa Pavla zo Zatora, spojeného s prostredím wawelskej katedrály, v ktorého postile nachádzame až štyri rôzne kázne *de sancto Adalberto*. Keď zoberieme do úvahy miesto ich vzniku, otázka, aký vplyv mohla mať svetská moc na rozvoj kultu a na jeho vlasteneckú podobu, sa javí ako opodstatnená. Svätý Vojtech ako patrón troch stredoeurópskych kráľovstiev bol priam ideálnym činiteľom zjednocujúcim krajiny, ktoré boli v 15. storočí pod vládou jednej dynastie – dynastie Jagelovcov.